DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI
YAYINLARI

DİYANET DERGİSİ

DİNİ, İLMİ, EDEBİ ÜÇ AYLIK DERGİ

TEMMUZ-AĞUSTOS-EYLÜL 1984 CİLT : XX - SAYI : 3

Ebu Ca'fer et Tahâvî Hayatı ve Eserleri

— II —

Ahmet KARADUT
Derleme ve Yayın Md. Yrd.

Ebû Ca'fer b. Ebî Imran'ın bu mukayeseli metodundan en fazla tesir gören şüphesiz Tahavî olmuştu, zira bunun gelişinden bir sene sonradır ki, resmen hanefî mezhebini tercih ettiğini bildirmişti.

Daha öncede belirtildiği üzere 293-311 yıllarında Mısır"da kadı olarak vazife yapan Ebû Ubeyd İbn Harbûye'nin yanında Tahavî çalışmakta iken sık sık bu İbn Ebî Imran'ın görüşlerinden bahsederdi. Hatta bir fikir ihtilâfı olduğu zaman Tahavî, "İbn Ebî Imrân bu hususta şöyle derdi", demeyi âdet haline getirmişti ki, İbn Harbuye bir gün dayanamamış, İbn Ebî Imrân'ı çok iyi tanıdığını bildirdikten sonra, **"Sizin memlekette serçeler kartal oluyor"**, demiş ve kadının bu ifadesi darb-ı mesel haline gelmiştir(1).

Fıkıh ilminde derinliğine en güzel şehâdeti büyük Şâfii fakîhlerinden Ebû İshâk eş-Şirâzî (v. 427/1036) yapmakta, Kadı Bekkâr'ı, **Tabakatında** zikretmezken, İbn Ebî Imrân'a yer vermektedir(2)..

4 — Ebû Hazim, Abdulhâmîd b. Abdülazîz, Kadı (v. 292/904-905 m): Tahavî'nin meşhur hocalarından biri olan Kadı Ebû Hazim Şam'da kadı olarak bulunduğu sırada, Ahmed b. Tolun'un Mısır'da Tolunoğlu Camii ve hastanesini yapıp bunlar adına vakıf tesis etmek istemiş, vakfın senedini de Kadı Ebû Hazim'e tanzim ettirmişti. Tolunoğlu vesaiki gözden geçirtmek üzere Mısır'da mevcut —bu sahanın— bilginlerini toplamış, Tahavî bu tanzim edilen vesika'da hata bulması üzerine Tolunoğlu'nun emriyle Kadı'ya gitmişti. Zehebî ve İbn Hacer, bu yolculuğun tarihini hicrî 268"de olduğunu ve Tahâvî'nin bir yıl Kadı'nın yanında kaldıktan sonra geri döndüğünü gösterirler(3).

Kaynakların bildirdiğine göre Kadı Ebû Hazim Şam, - Gazze ve Filistin de dahil olmak üzere Başkadı olarak Kufe ve Kerh'te de kadı olarak görev yaptığını bildirirler. İbn Nedim de bu Kadı'nın Tahavî ve Ebû Zeyd ed-Debûsi'ye (ed-Debbâs) hocalık ettiğini, Mahadır ve Sicillât, Feraiz ve Edebu'l-Kadı adını taşıyan

(1) **İslâm Ansiklopedisi**, Tahavî Md.
(2) Şirazî, **Tabakâtu'l-Fukaha**, s. 140-141.
(3) **Lisanu'l-Mizan** I/275, **Tezkiretu'l-Haffâz**, 3/809.

eserlerinin bulunduğunu kaydetmektedir(4).

Emnâni'l-Ahbâr müellifi Kandehlevî, Orfu'ş-Şezâ adlı eserden şu nakli yapar: Tahâvî' Ebû Hanîfe'nin mezhebini en iyi bilendir. Tek kişinin vasıtasıyla İmam Şâfii'nin, iki kişinin vasıtasıyla İmam Malik'in, üç kişi vasıtasıyla da Ebû Hanîfe'nin tilmîzidir, müctehid ve müceddid bir imamdır, onun müceddid olduğunu İbnu'l-Esîr el-Cezerî'de söyler. "Ben de derim ki, hadisleri şerhetmede, te'vil ve tefsir gereken yerlerde sorular ve cevaplarla hadisleri hamletme hususunda Tahavî gerçekten müceddid'dir(5).

Tahavî'nin fıkıh bakımından en çok tesirinde kaldığı ve onun yetişmesine hizmeti geçenler yukarıda saydığımız dört kimsedir. Onun ayrıca hadis cephesi de olduğundan, şeyhleri arasında Muhaddisin ağır basmaktadır. Eserlerinde isimleri geçen, kendilerinden rivayetler yapan ,hatta zaman zaman onların münakaşasına da yer verdiği şeyhlerinin geri kalanlarının başlıcaları da şunlardır.

5 — Rebî' b. Süleyman el-Müezzin (v. 270): İmam Şafii'nin arkadaşlarından ve onun kitaplarının ravilerindendir.

6 — Rebî' b. Süleymân el-Cîzî (v. 256): İmam Şâfii'nin öğrencilerinden hadis tarafı ağır basan bir âlim.

7 — Muhammed b. Abdillâh b. Abdilhakem (v. 268). Yaşadığı devirde fetva veren müftî'lerden, fakîh ve muhaddis, Mısır'ın yerlisi.

8 — Kadı Muhammed b. Şâzân el-Cevherî (v. 274). Kadı Bekkâr hapsolununca Mısır'a niyabeten kadı tayin edilen fakîh, aslı Mısırlı, hanefî.

9 — Ebû Ca'fer, Ahmed b. Sinan el-Vasıtî (v. 256): Müsned sahibi büyük kadis hafızlarından.

10 — Abdullâh b. Ebî Davud, Süleyman b. el-Eş'as es-Sicistânî (230-316) Fakîh, âlim, hafız ve zahid.

11 — Ebu'l-Kasım, Abdullâh b. Muhammed el-Kazvînî (v. 315): Mısır'a gelip yerleşen, müstakil fetva halkası olan bir âlim.

12 — Muhammed b. Selâmete'l-Ezdî (v. 264): Tahavî'nin babası.

13 — Kadı Ebû Ubeyde, Ali b. Hüseyn b. Harb (İbn Harbûye): Daha önce kendinden bahsedilen, meşhur Mısır kadılarından ,kendi arzusu ile Kadılık mesleğini bırakan, Tahavî üzerinde büyük emeği geçen müctehid (vefatı 319).

14 — Muhammed b. Abdillâh er-Ruaynî (v. 299): Kuzey Afrika'da kadı olarak görev yapmış hanefî fakihlerinden(6).

İmam Tahâvî'nin hocalarını sayarken O'nun üzerinde ettikleri tesire göre, kendimizce bir sıralamaya tabi tuttuk. İlk önce en büyük tesiri olanları verdikten sonra, ikinci derecede olanları da ,bir kısmını, vermeye çalıştık.

Asrında bir özelliği olarak hocaları, şeyhleri meyanında zikrettiği-

(4) İbn Nedîm, **el-Fihrist** s. 292-293.
(5) **Şerhu Maani'l-Asar** Mukaddimesi s. 33. Beyrut 1979, Birinci Baskı.
(6) Hocaları hakkında geniş bilgi için bkz: Kevserî, **el-Havî** s. 8-9, **Şerhu Maani'l-Asar Mukaddimesi** I/11-26. Ruhi Özcan, **el-Havî**, I230/240.

miz bu âlimlerin zaman zaman Tahavî'dende rivâyetler yaptıkları mevcuttur. Bu da gayet normaldir. Sayıyı kabartmamak için fıkıh bakımından ağır basanları vermekle iktifa ettik.

MUASIRLARI

Tahavî'nın yaşadığı asırda Bağdat'tan sonra en gelişmiş yerleşme merkezlerinin başında Mısır-Fustat gelmekteydi. Tolunoğulları saltanatının başlaması ve yeni devlet ricalinin ilim adamlarını gözetmesi ,bu bölgeye ilim adamlarının gelmelerine ve yerleşmelerine vesîle olmuştu. Hattâ Mısır'a gelip yerleşen ve Mısır'dan geçen âlimler hakkında meşhur tarihçi ve muhaddis İbn Yunus mustakil bir eser bile vermişti.

İmam'ın yaşadığı asır, fikih açısından bir gelişme çağı olduğu gibi, hâdis ilminin altın çağıydı. Kütüb-i Sitte sahiplerinden dördü ile Tahavî'nin müşterek şeyhleri vardı. Bir fikir vermesi bakımından bunu bir cedvel ile göstermek istiyoruz:

	Vefatı	Tahavînin yaşı	Müşterek Şeyhleri
1 — İmam Buhârî	h. 256	17	Yok
2 — İmam Müslim	h. 261	22	a) Harun b. Said el-Eylî b) Yunus b. Abdi'l-A'lâ
3 — İbnu Mâce	h. 273	34	a) Harun b. Said el-Eyl'
4 — Ebû Davûd	h. 275	36	a) Harun b. Said el-Eylî b) Rebi' b. Süleyman el-Cizî c) Abdulganî b. Rifaa
5 — T i r m i z î	h. 279	40	Yok
6 — N e s â î	h. 303	64	a) Harun b. Said el-Eylî b) Rebî b. Süleymân el-Cizî c) İbrahim b. Merzuk

Verdiğimiz bu karşılaştırmayı ilk yapan, meşhûr Buharî şârihî el-A y n î olmuş, ondan da Şahıd el-Kevseri el-H a v i'sine almışsa da, Tahâvî'nin doğumunu Aynî 229 olarak kabul ettiği için, yaşının tesbitinde on yıllık bir fark meydana gelmiştir.

Tahâvî'nin muâsırları içinde hiçbir mezhebe bağlı olmayan müctehidler bulunduğu gibi, müstakil mezhepleri bulunan müctehidler de vardı. Bu asırda yetişen ve müctehid olarak mütalaa edilen kimselerden bazıları şunlardır:

1 — Dâvud b. Ali ez-Zâhirî (v. 270 / 883): Zâhiriyye mezhebinin müessisi.

2 — Muhammed b. Cerir et-Taberî (v. 310/922): Kendi adına tâbileri bulunan, daha sonra müntesipleri kalmayan bir mezheb müessisiydi.

3 — Ebû İbrahim İsmail b. Yahya el-Müzenî (v. 264/877): Tahâvî'nin hem dayısı, hem de hocası olan bu âlimin de tevâbii vardı. Nevevî, Müzesi'nin mezhep sahibi olarak zikredildiğini kaydeder. Müzenî'nin Şâfii'ye muhalif birçok ictihatları mevcuttur.

Tâcu's-Subkî, Müzenî'nin teferrüd ettiği mes'elelerin bir kısmını zikretmektedir(7).

4 — Rebî' b. Süleymân el-Cîzî (v. 270/883): Şâfiî mezhebine müntesip müctehid bir kimsedir. Tahâvî'nin üstadları meyanında zikredilmiştir. Mısır'ın yerlisidir ki, bunu nisbesi de vermektedir. Tahâvî'nin âilesi kısa da olsa el-Cize'de ikâmet ettiğinden bazan, Tahâvî'ye de el-Cizî de denilmiştir.

5 — Hasen b. Muhammed ez-Za'ferânî (v. 260/874): Şafiî mezhebinde müntesip müctehidlerdendir(2).

6 — Muhammed b. el-Münzir (v. 310/922): Mutlak müctehidlerdendir(8).

7 — Muhammed b. Huzeyme (311/923): Mutlak müctehid ve büyük kelâm âlimlerinden olup muhaddisinin de büyüklerindendir(9).

8 — Ebû Ubeyde, Ali b. Hüseyn, İbn Harbûye (v. 319/931): Mutlak müctehid Tahavî'nin yanında çalıştığı meşhur Mısır kadı'larındandır.

9 — Yunus b. Abdil'-A'lâ es-Sadafî (264/877): Şâfiî mezhebinde müntesip müctehidlerden, daha önceki listede verdiğimiz gibi, Kütüb-i Sitte de rivâyetleri bulunan meşhur hâdis hâfızlarındandır.

Burada Tahavî'nin yaşadığı asırda yaşamış, müctehidlerin dereceleri bakımından sadece ilk iki sırayı işgal eden (mutlak ve müntesip müctehitlere yer vermek istedik. Zira bu devir, fıkhın gelişme çağı kabul edildiğinden, aynı devirde yaşamış birçok fakîh mevcuttur.

Mutlak müctehidler giderek yerlerini mukayyed müctehidlere terk etmişler, önce mezhebde ictihad ve tahriç erbabı çoğalmış, daha sonraki asırlarda da —altıncı ve yedinci asırlarda— tercih ve temyiz erbabı yetişmiştir.

TAHÂVÎ'NİN ÖĞRENCİLERİ

İmam Tahâvî'den hadis ve fıkıh alan öğrencileri üzerinde araştırma yapanlar, sayılarının çok olduğunu göreceklerdir. Muhammed Yusuf Kandehlevî ve Muhammed Zührî en-Neccâr, Tahâvî'nin öğrencilerinden çeşitli kaynaklardan istifade ederek 49'unun ismini vermişlerdir. Ayrıca Kevserî de el-Hâvî'sinde (s. 11-12) bunların bir kısmını zikretmiştir. Bazıları şunlardır:

1 — Ahmed b. İbrahim b. Hammâd (v. 329): Mısır kadısı, daha önce Mısır'da kadı'lık yapmış İsmail el-Cevherî'nin torunudur.

2 — Ahmed b. Süleymân el-Bağdâdî, Mısır'a gelip burada ikamet eden. İbn Cerîr'in mezhebinde bir fakihtir.

3 — Ahmed b. Abdülvâris'ez-Zeccâc: Zehebî'nin tabakatında hâdis hâfızı olarak zikrettiği muhaddisinin büyüklerindendir.

4 — Ahmed b. Muhammed el-Üsvânî (v. 364); Mâlikî mezhebinde büyük fakihlerdendir.

5 — Ahmed b. Muhammed, Ebû Bekr ed-Dâmıgânî: Kadı, uzun müddet Bağdat'ta kadı'lık yaptıktan sonra Mısır'a gelmiş, Tahâvî'nin yanında da uzun zaman ikamet etmiştir. Ha-

(7) **Tabakâtu's-Şâfiiyyeti'l - Kübrâ**, Li's-Sübkî I/243-244.
(8) Hayreddin Karaman, **İslâm Hukukunda İctihad**, s. 192. Ankara 1975.
(9) Aynı esr. s .192.

nefî'dir.

6 — Ahmed. b. el-Kasım, İbnu'l-Haşşâb: Dârekutnî'nin şeyhidir.

7 — Abdullâh b. Adî el-Cürcânî (v. 365): **El-Kâmil, el-Cerh ve't-Ta'dîl** adlı eserlerin müellifidir.

8 — Kadı, Abdurrahmân b. İshâk es-Sedusî: h. 302-314 arası Mısır kadı'larındandır.

9 — Abdülazîz b. Muhammed et-Temimî el-Cevherî, Kadı. Tahâvî'nin şeyhleri hakkında müstakil eser veren âlimdir.

10 — Abdullâh b. Ubeydillâh b. Davûd (v. 275): Zâhiriyye mezhebi üzere bir fakîhtir.

11 — Ali b. Ahmed b. Muhammed et-Tahâvî: Müellifin oğludur.

12 — Meymûn b. Hamza el-Hüseynî: İbn Abdilberr'in Tahâvî'den yaptığı rivâyet ve nakillerin râvisidir.

13 — Mesleme b. Kasım el-Kurtubî (v. 353): Tahâvî'nin öğrencilerinden olan bu âlime ve rivâyetlerinin kritiğine, "Tahâvî hakkında söylenenler" bölümünde temas edilecektir.

14 — Muhammed b. Ubeyde (h. 277-283) arası Kadı'lıkta bulunmuş bir âlimdir.

15 — Muhammed b. Abdullâh b. Ahmed b. Zübr: Meşhur hâdis hâfızlarındandır.

16 — Muhammed b. Bedr, Kadı (v. 330): Mısır'da kadı'lık yapan bir fakihtir.

17 — Muhammed b. Bekr: Büyük hâdis hafızlarındandır.

18 — Süleyman b. Ahmed b. Eyyub et-Taberânî (v. 360) Büyük hadis hâfızı ve üç Mu'cem'in sahibidir(10).

HAKKINDA SÖYLENENLER

Ebû Ca'fer et-Tahâvî'nin hal tercemesine yer veren ,değerli tarih ve tabakât âlimleri onu hürmetle yâdetmişlerdir. Kullandıkları övgü dolu tabirlerin başında "devrinde, Mısır'da Hanefî'lerin reisiydi", cümlesi gelmektedir.

Takdir edenler yanında, aleyhinde söylenen sözler de olmuştur. Bu bakımdan biz önce lehinde söylenenlerin bir özetini verdikten sonra aleyhinde söylenenlere de yer vermek istiyoruz. Gerçek şudur ki; büyük ilim adamlarından hiçbiri, aleyhinde söylenen sözlerden kurtulabilmiş değildir.

Lehinde Söylenenler :

Tahâvî daha yaşadığı devirde hürmet görmüş, kendisinden istifade edilmiş, bir müctehiddir. Kendisine bilfiil hürmet ve hizmet eden Mısır kadı'ları da mevcuttur. Buna misal olarak Kadı Abdurrahman b. İshâk b. Ma'mer el-Cevherî'yi zikredebiliriz. Hicrî 313 yılında makama oturan adı geçen kadı, kendi bineğine, Tahâvî'nin binmesini bekler, o binmeden kendisi binmezdi. O inmeden de inmezdi. Neden böyle davrandığını sorduklarında, Kadı: "Bu bana vâciptir, zira Tahâvî bizim âlimimiz ve önderimizdir, ayrıca benden onbir yaş da büyüktür. Hattâ onbir saat bile büyük olmuş olsaydı, şu kadılık makamı Ebû Ca'fer'e karşı iftihar etmeye yine de yetmezdi", demiştir(11).

Tahâvî'nin zamanımıza kadar intikal ederek gelen eserleri de, onun ilmine şehâdet etmektedir. Hocaları

(10) Diğer öğrencileri için bkz. Kevserî **el-Hâvî**, 11-12. **Şerhu Maâni'l-Âsâr** mukaddimesi, 1/26-29.

(11) İbn Hacer, **Lisanu'l - Mizan**, I/281, el-Kinî, **el-Vulât** s. 536, A. Mahmûd, Ebu Ca'fer s. 54.

arasında büyük şahsiyetler vardır. İmam Şâfii'nin **S ü n e n i'ni** dayısından ahzederek rivâyet etmiş, bu Sünen Tahâvî'nin rivâyet ettiği şekli ile basılmıştır.

Fustat'ta Amr Câmiinde çeşitli mezheplere mensup müctehid ve fakihlerin müstakil ders halkaları vardı. Bunlar içinde en az ders halkası ise, Hanefî'lere aitti. Zira Mısır'da mezhep taassubu çok fazlaydı. Öyle zamanlar olmuştu ki, Cami'den Hanefî mezhebine mensup olanlar, sürülüp çıkarılmışlardı. Mısır'da doğan büyüyen, yetişen büyük bir fakih ve muhaddis olan Tahâvî'nin, Şâfii mezhebinden Hanefî mezhebine geçmiş olması da, Mısır'daki âlimler açısından önemli bir durum arzeder. Hanefî mezhebi Tahâvî'nin zamanına kadar resmî devlet ricali tarafından temsil ediliyordu. **İlk yerli hanefî fakih, müctehid ve muhaddis Tahâvî olmuştur**(12).

Hadis ahzettiği âlimler arasında haftanın bir gününü yalnız Tahâvî için ayıran âlimler olmuştur. Kadı Ebû Abdillâh Muhammed b. Abde, ilim yolcularını seven, onlara kanatlarını geren necip bir insandı .Kadı'nın özel ilim meclisi vardı. Cuma gecesi haricindeki geceler kendilerine ilim verdiği faziletli ve âlim kişilerle sabahlara kadar ders müzakerelerinde bulunurdu. Haftanın ilk gecesi, Mısır'lı Mansur b. İsmail ile, ikinci geceyi de Tahâvî ile ,üçüncü geceyi Muhammed b. Rebî'el-Cîzî ile ... geçirdiğini bize İbn Halikân haber vermektedir(13).

Amr Camiindeki ders halkalarının ilimle dolu oluşu, asrın gereği olarak diğer mezheplerin görüşlerine de yer verilerek, mukayeseler yapılarak, cereyan etmesi, Tahavî'nin **ilm-i hilâf** konusunda ilerlemesine sebep olmuştur. Merhum İzmirli İsmail Hakkı, fukahanın ihtilâfı konusunda İbn Cerir ile Tahâvî'nin eserlerini **İlm-i Hilâf'a** atılan ilk tohumlar olarak göstermektedir(14).

Tahâvî'yi müelliflerin büyük çoğunluğu medhederler. Hattâ bir kişi hakkında nasıl medih yapılabilir ise, onun tamamını Tahâvî hakkında kullanmışlardır. İlmin çeşitli dallarında eserler vermiş olması, kadı'ların yanında hüsn-i kabul görmesi, hattâ kadı nâibi, kâtib-i adl (N o t e r)olarak, kadı'nın kâtibi olarak, çeşitli dereceli görevlerde bulunması, onun daha fazla tanınmasına ve övgülerin çoğalmasına sebep olmuş tur.

Hakkında söylenenlerin en değerlisi, sanıyorum ki ,onun için bir fakih-müctehid ,muhaddîs, hâfız ve müsnid denilmesidir.

Aleyhinde söylenenler :

Tahâvî hakkında konuşanları iki guruba ayırmak mümkündür. Bunlar; Hanefî mezhebi içinde bulunan fakihler, diğer mezhep mensuplarıdır.

Hanefî mezhebi dışında Tahâvî'yi tenkid edenler ve görüşleri şunlardır:

1 — İmam Beyhakî'nin tenkidi: İmam Beyhakî bir eserinde özetle şöyle demektedir: "Bu kitabı te'life başladığım sırada — kasdettiği kitap **Ma'rifetu's-Sünen ve'l-Âsâr** adlı eseridir— Tahâvî'ye ait kitapla bir şahıs

(12) A. Mahmûd, **Ebû Ca'fer**, s. 5. Hattâ bu müellif, Tahâvî'nin Arap milletinden oluşu üzerinde de önemle durmaktadır.
(13) **Vefeyâtu'l-A'yân**, 5/291. İbn İmad el-Hanbelî, **Şezerât** 2/277.
(14) İzmirli İsmail Hakkı, **İlm-i Hilâf**, s. 4. İstanbul 1330.

geldi. Öyle bir kitaptı ki, birçok zayıf hadisi re'yi için sahih olarak göstermiş, birçok sahih hadisi de sırf re'yi için zayıf olarak göstermiş(15)".

Kevserî'de, Beyhakî'nin bu ifadeyi kitabında mess-i zeker'le ilgili hadisi rivâyet ettikten sonra kullandığını beyân etmektedir(16).

Bu tenkide şöyle cevap verilmiştir: el-Kureşî, Tahâvî'ye ait bahsi geçen kitap, **Şerhu Maâni'l-Âsâr**'dır, dedikten sonra şöyle devam ediyor: "Beyhakîye göre Tahâvî yalan haber sahibidir. Bahsettiği kitap **Şerhu Maâni'l-Âsâr**'dır. Ben bu kitaptaki hadisleri ve senedleri araştırdım. Bunu da hocam Alâüddin el-Mardinî'nin teşviki ve işareti ile yaptım. El-Mardinî bana Tahâvî'nin hocalarını bir araya alan bir cüz' vermişti. Diğer lüzumlu kitaplar da vermişti. Araştırdım, hazırladığım kitaba "el-H â v î fî B e y â n-ı A s â r i't-Tahâvî" adını verdim. Gördüm ki, Tahâvî'nin eserindeki hadislerin birçoğu Kütüb-i Sitte'de ve diğer meşhur hadis kitaplarında geçmektedir"(17).

Allaüddin el-Mardinî'de Beyhakî'nin **Sünenu'l-Kübrâ'sını** araştırmış, zayıf hadisleri tesbit etmiş, eserine de **"el-Cevheru'n-Nakî** fi'r-Reddi Alâ Süneni'l-Beyhakî" adını vermişti. Bu eser Hindistan'da önce müstakil olarak daha sonra da **Sünenu'l-Kubra'**nın kenarında basılmıştır.

Kanaatime göre, Beyhakî de bir muhaddis ve şafiî müctehidi olduğundan sonradan hanefî mezhebine geçen bir fakih-müctehidi hatalı sayabilir, delillerini kabul etmeyebilir. Bu davranışta bir mezhep taassubu da bulunabilir. Zira İbn Hacer Beyhakî'den tahriç ettiği bir rivâyette de, "Hadis ilmi onun yani Tahâvî'nin san'atı değildir", demiştir.(18).

"Hadis ilmi O'nun san'atı değildi" cümlesi bizce gerçeğe aykırıdır. Tahâvî'nin iki büyük eserini okuyan kimse, O'nun bu sahada büyük bir üstad olduğunu görecektir.

Beyhakî'nin tenkidi ictihad farkından kabul edilmezse, ikinci şık kalmaktadir ki o da mezhep taassubundandır.

2 — İbn Teymiyye'nin tenkidi: İbn Teymiyye **Minhâcu's-Sünne** adlı eserinde (c. 4/194), Reddu Şems hadisi ile ilgili mevzuyu araştırdıktan sonra: "Tahâvî'nin hadis nakdi, ehl-i ilmin nakdi gibi değildir. Bunun için **Şerhu'l-Âsâr**'da muhtelif hadisler rivâyet etmiştir, kıyası bakımından hüccet saydıklarını diğerlerine gâlip getirmiştir. Halbuki ekserisi senedleri bakımından mecruhdur. O'nun isnadı da ehl-i ilmin isnâdı gibi değildir. Her ne kadar âlim-fakih olsada, çok hadis bilse de, durum böyledir", demektedir.

Bu tenkide sebep olan rivayetin aslı şudur: Ashâb-i Kiram'dan ,Esmâ bt. Umeys'den gelen iki ayrı rivayete göre, Resulullâh birgün ikindi namazından sonra başını Hz. Ali'nin dizi üzerine koyarak uykuya varmış, gözünü açtığında güneş tam batmak üzere imiş, Peygamber efendimiz (s.a.v.) Hz. A l i (r.a)'ye ikindi namazını kılıp kılmadığını sormuş, O da kendilerini uyandırarak rahatsız etmek istemediğini, onun için hâlâ kılamadığını, beyan etmesi üzerine Peygamber efendimiz: **"Ya Rabbi! Ali**

(15) **Ma'rifetu's - Sünen ve'l-Asar** (nşr. Seyyid Ahmed Sakr) I/147-148'den naklen Ruhi Özcan **el-Hâvî** I/277.
(16) Kevserî **el-Hâvi** s. 34, **Mukaddimetu Şerhu Maâni'l-Asâr** s. 44.
(17) Kureşî, **Cevâhirul'-Mudîe**, 2/431 - 432 Hind Tab'ı.
(18) **Lisânu'l-Mizân** I/277.

eğer Senin ve Resûlünün taat yolunda ise güneşi geri çevir," diye dua etmişti. Esmâ diyor ki ,birde baktım ki, batmakta olan güneş geri doğdu, daha sonra tekrar battı, bunu gördük(19'a).

Tahâvî Esmâ (r. anha) dan iki ayrı rivayet almış ve ikisini de göstermiştir. İbn Teymiyye bu hadisin aslı yoktur, yalandır ,uydurmadır dedikten sonra bu hadisi rivâyet eden Tahâvî hakkında da yukarıda aldığımız sözleri sarfetmiştir.

Tahâvî **Müşkilu'l-âsâr**'ında (bkz. 2/10-11) bu rivayetleri yaptıktan sonra şöyle demektedir. Bilinen şudur ki, **Yusa' b. N u n**'dan başka hiçbir kimse için güneş hapsedilmedi. Bir de Peygamberimizin duası ile hapsedildi. Bu ise nübüvvet alâmetlerindendir. Bu rivayetlerden şu sonuç çıkarılabilir: a) Burada Hz. Ali'nin ulaştığı rütbenin yüceliğine işaret vardır. b) İkindi'yi fevtedenlere tağliz vardır. c) İkindi'den sonra uyumanın cevâzına-mübah olduğuna-da işaret vardır."

Reddu Şems ile ilgili Esmâ hadisine âlimlerden bir kısmı mevzudur, bir kısmı zayıftır, derken diğer bir kısmı da sahihdir, demişlerdir. Bu mevzu ile ilgili müstakil eser verenler bile olmuştur. Ebû'l-ferec İbnu'l - Cevzi İbn Kayyım, İbn Teymiyye yalandır, uydurmadır diyenler arasındadır. Suyutî, çeşitli yollardan tahricini yapmıştır, mevzudur demek doğru değildir, demektedir. Muhammed b. Yusuf ed-Dımaşkî, bu hususta müstakil bir eser yazmıştır, sahihdir, demektedir. Nureddin el-Heysemî'nin **Mecmau'z-Zevâid** adlı eserinde Esmâ hadisini zikrettikten sonra Taberânî de sahih senedle rivâyet etmiştir, demektedir(19'b).

Biz burada ancak şunu diyebiliriz: İbn Teymiyye kuvvetli tenkidler yapan, sonunda söyleyeceğini önünde söyleyen, sert ifadeli, taviz vermeyen bir âlimdir. Luknevî'nin de ifade ettiği gibi O'nun bu tenkidi, "âdeti olan mübalâğa'dan bir parçadır".(20)

"Ehl-i ilim gibi hadis nakdini bilmezdi" ifadesi de kanaatimce yersizdir. Zira bütün tarih ve tabakat âlimleri Tahâvî'nin hâfız, muhaddis ve müsnid olduğunu bildirmektedirler. Sanıyorum İbn Teymiyye Tahâvînin bu iki eserini tamamen görmemiştir. Zira — verdiği isim buna delâlet ettiği gibi— her iki eserinde de Tahâvî'nin cerh ve ta'dil kaidelerini uygulayışı, metin ve senedler üzerinde de yaptığı tenkitleri pek çoktur. Aksi takdirde bunları görmemesi mümkün değildir, **Şerhu Maâni-l'Âsâr** mukaddimesinde Tahâvî'nin bu iki büyük eserinde yaptığı cerh ve ta'dil ile ilgili tam onbir sahife misal vardır (bkz. s. 33-44). Ayrıca, Tahâvî'nin eserleri bölümünde de göreceğimiz gibi, bu sahada verdiği eserler de, bu işde mahir olduğuna delâlet etmektedir.

3 — Ebu Mensur Abdülkahir et-Temîmî ile Bağdadî'nin ifadesi: Buna göre Tahâvî, İbn Cerir et-Taberî'nin **Şurûtü'l-Kebîr**'ini çalmış, kendisinin gibi takdim etmiştir, İbn Cerir de, bu şurutunu Şafiî usûlü üzere kaleme almış mış(!)

Mesâlip kitaplarında yer alan bu ifadenin gerçekle ilgisi yoktur. Zira

(19 a) Tahavî, Müşkilul-Asar, 2/8-14

(19 b) Şerhu Maani'l-Asar, Mukaddime, 1/56-47.

(20 **Fevâidü'l-Behiyye** s. 34. Kevseri **el-Hâvî** s. 26.

Tahâvî'nin kitabı ,bırakın şafiî mezhebini, yalnız hanefî mezhebi üzere de kaleme alınmamıştır. Ayrıca Ruhi Özcan'ın tesbitine göre, hicrî 305 yılında Şurutü's-Sâğîr'ini yazan Tahâvî, bu tarihten daha önce Şurûtu'l-Kebîrini yazmıştı. İbn Cerir de o tarihlerde hayattaydı. Hemde İbn Cerir bilindiği gibi müstakil mezhep sahibi bir müctehiddi(21).

Bu rivâyet, m e s â l i p kitaplarında mevcut mezhep taassubuna tam bir örnektir.

4 — Mesleme b. Kasım el-Endelûsî'nin rivâyeti: İmam Buhârî'nin **Tarihu'l-Kebir**'ine **es-Sıla** adı ile bir zeyl yazan bu âlim şöyle demektedir:

"Ebu Bekr Muhammed b. Muaviye b. el-Ahmer el-Kureşî bana dedi ki: Hicrî üçyüz yılından evvel Mısır'a gitmiştim. Mısır'lılar Tahâvî'yi ta'n ediyorlardı, sebebi çok büyük ve kötü bir şeydi, —bunu dedikten sonra aynı rivayeti alan İbn Hacer bunu şöyle tefsir ediyor— "Yani Kaza işlerinden veya denildiğine göre kölelerin hadım edilmesi ile ilgili olarak Ebu'l-Ceyş'e fetva verdiğinden dolayı", (Bkz. **Lisan,** I/276). Seyyahın ifadesi devam ediyor; "Tahâvî, Ebû Hanife'nin mezhebi üzereydi, aksini hak olarak görmezdi".

Bu ifade de tenkid edilmiştir. İlk tenkid nakledilen rivâyetin sahibinin bilinmeyişi, ikinci olarak da kaza işlerinde müstakil hareket etmesinin mümkün olamıyacağı; zira Tahâvî Mısır'da hiçbir zaman kadı olarak bulunmamış, ancak kuvvetli kadı'lar kendisine iş vermişlerdir. Ayrıca fetva verdiği söylenen Ebû'l-Ceyş ile de arası hiç iyi değildi. Zira adı geçen Tolunoğlu, Tahâvî'yi vakıflar hususunda hesaba çekmek için hapsetmişti, daha sonra temize çıkmıştı.

Birgün meşhur Mısır kadı'sı Muhammed b. Abde ile otururken, Tahâvî Kadı'nın emrinde çalışanlar hakkında kulağına gelenleri söyler, bunları hesaba çekmesini ister. Bu kadı'da, eski Mısır kadılarından İsmail b. İshak'ın böyle yapmadığını söylemesi üzerine Tahâvî, Peygamber (s.a.v.) efendimizin vergi memurlarından İbnu'l-Utbiyye'yi muhasebe ettiğini, Kadı Bekkâr'ın da aynı şekilde hareket ettiğini söylemişti. Bunun üzerine adı geçen kadı ile araları biraz açılmıştı(22).

Bu ifadelerin yani Tahâvî aleyhinde kullanılan sözlerin aslı bu olması mümkündür. Zira kölelerin hadım edilmesinin doğru olmadığına dâir **Maâni'l-Âsâr**'ında özel bir bölüm vardır. Bu eseri de Tahâvî'nin ilk yazdığı eseridir. Bu tenkidi de doğru bulmak mümkün değildir.

Hanefi fakihlerince yapılan tenkidler:

1 — **Hidâye** müellifi Mergınânî, "Müsafir mukim olsa, hasta da sıhhat bulsa, sonra ölseler bunlara mukim olduğu ve sağlığına kavuştukları miktar orucu kaza etmeleri gerekir. O miktar zamanı idrak ettiklerinden dolayı. Bunun gereği de ölmeden önce fakirleri doyurmak üzere oruç kefaretini vasiyet etmeleri lâzımdır", dedikten sonra, Tahâvî bu hususta Ebû Hanîfe ve imameyn arasında hilâf rivâyet etmiş ki, doğru değildir, bu ihtilâf nezir konusundadır", demektedir(23).

Tahâvî bu mes'eledeki ihtilâfı **Muhtasar**'ında (s. 54-55)'de zikreder. İtkânî'de, **Gâyetu'l-Beyân** adlı eserin-

(21) R. Özcan, **el-Hâvî**, I/227-230.
(22) İbn Hacer, **el-Lisân**, I/279-280.
(23) Mergınâni, **el-Hidâye**, I/126, Mısır Tab'ı.

de Tahâvî'yi haklı görmekte, "onu bu hususta tenkid etmek doğru değildir, zira o hanefî mezhebi içinde güvenilir imamlardandır", demektedir(24).

2 — Büyük İmam Ebû Hanîfe ve İmameyn'e muhâlif olan ictihadından dolayı Tahâvî'ye yapılan tenkidler. Buna en güzel örnek te **Muhtasar**'ında (s. 441.-de), kertenkelenin yenilmesinde bir mahzur bulunmadığına dâir olan ifadeleridir. Burada Tahâvî, "Ebû Hanife, Ebû Yusuf ve İmam Muhammed, kertenkelenin yenilmesini makruh gördüler. Ebû Ca'fer der ki, — bu ifade ile kendini kasdediyor—: "Biz bunun yenilmesinde bir beis görmüyoruz" demektedir(25).

Muhtasar'ın tahkikini yapan Ebu'l-Vefa Efganî, elinden geldiği kadar diğer hanefî kitaplarından da deliller getirerek Tahâvî'nin ictihadının yerinde olmadığını belirtmeye çalışmışsa da metin çok açıktır. Zaten **Şerhu Maâni'l-Âsâr**'da da bununla ilgili bir bölüm de vardır. Şâfii mezhebinde de kertenkelenin yenilmesinin bir mahzuru olmadığını Efganî dipnotta bildirmektedir. Görüldüğü gibi bu tenkid de ictihad farkından doğan normal bir durumdur.

YAŞADIĞI DEVRİN İLMÎ ÖZELLİKLERİ

Tahâvî'nin yaşadığı asırda Mısır, günümüzde ayakta kalan mezheplerden üçünü tanımıştı. Hicrî 164 yılında Abbâsî Halifesi Mehdî tarafından Mısır'a kadı tayin edilen İsmail b. el-Yesa' ile hanefî mezhebi, Mısır'da tanınmaya başlamıştı ki, çok geçmeden, (daha önce bir bahiste de temas ettiğimiz gibi) Hanefî'lerin vakıflar konusundaki hükümleri tenkid edilmişti. Durumu Halife'ye yazan, meşhur fakîh Leys b. Saad el-Mısrî'nin şikâyeti üzerine Halife kadı'yı azletmişti(26). Bundan sonra da Mısır'da kadı'lık makamı hanefî mâlikî ve şâfiî mezhepleri mensupları arasında zaman zaman el değiştirmiştir.

Mısır'da bizzat İmam Mâlik'den ders alan fakihler mevcuttu. Mısır'da fikhın yayılmasına bunların hizmeti büyük olmuştu. Ebû Muhammed Abdullah İbn Vehb el-Kureşî (h. 125-197) Eşheb b. Abdülaziz (h. 140-204), Abdullâh b. Abdülhakem (155-224), Esbağ b. el-Ferec (v. 225 h), Muhammed b. Abdullah b. Abdülhakem (h. 182-268), İbnu'l-Mevvaz Muhammed b. İbrahim el-İskenderî (h. 180-269), Medine'de bizzat İmam (Mâlik'den ders almış büyük müctehidlerdendi. Hepsi de Mısır'ın yerlileriydi(27).

İman Şâfiî Hicrî 198 yılı sonlarında (veya 199'da) Mısır'a gelmiş, Fustat'ta, daha önce İmam Mâlik'in ders halkasından tanıdığı, arkadaşı Abdullâh b. Abdülhakem' (v. 224 h)'in misafiri olmuştu. O zamana kadar Mısır, İmam Şâfii'yi tam olarak tanımamıştı, bundan sonra vefatına kadar büyük imam burada kaldı ve Mısır. Şâfiî mezhebini böylece tanıdı.

Şafiî, C e d i t ve M ı s r î denilen yeni görüşlerini burada öğrencilerine imlâ ettirmeğe başladı. Ve fat edene kadar burada yaşadı ve Yusuf b. Yahyâ el-B u v e y t î (v. 231 h), İmam M ü z e n î (v. 264 h), Harmele b. Yahyâ et-T ü c c i b î (h. 166-243), Rebî b. Süleymân el-M u r a d î el-Müezzin (174-270), meşhur mu-

(24) **Şerhu Maâni'l-Âsâr**, Mukaddime s. 45.
(25) Tahâvî, **el-Muhtasar**, s. 441.
(26) Hayrettin Karaman, **İslâm Hukuk Tarihi**, s. 116.
(27) el-Hudarî, **İslâm Hukuku Tarih**, Trc. Haydar Hatipoğlu, s. 247-249.

haddis Yunus b. Abdila'lâ es-S a d e f î (h. 170-264)'yi fıkıhda yetiştirmişti(28).

Bunlardan başka, bu asrın özelliği olarak, hiç bir mezhebe bağlı olmayan mutlak müctehidler de vardı. Ebû Sevr (v. 240/854), İbn Cerir et-Taberî (v. 310/922), Davud b. Alî ez-Zâhirî (v. 270/883) bunlardan bazısıydı(29).

"Avamın mezhebî müfti'nin fetvası" olduğundan fetva verme ehliyetine sahip fakîh, sorulan suallere dellilerinden çıkardığı hükümler çerçevesinde fetvasını verirdi. Meğer ki, soran şahıs belli bir mezhebe göre fetva istesin. O takdirde o mezhebin görüşünü beyan ederdi.

Mısır'da hicrî 314 yılında Kadı olarak bulunan Ebû Osman Ahmed b. İbrahim b. Hammad'ın bulunduğu bir mecliste Tahâvî'ye bir mes'ele sorulmuştu. Tahâvî meseleyi sorana cevaben; "Allâh ilmini artırsın! Kadı'ının mezhebine göre sorduğun mes'elenin cevabı şudur"..., demişti. Adam, ben kadı'ya gelmedim, sana geldim, deyince Tahâvî, eski cevabı tekrar eder, adam yine ısrar edince de hazır bulunan kadı: "Allâh izzetini artırsın! kendi fetvanı ver, der. Bunun üzerine Tahâvî, kadı'nın da izni ile, kendi mezhebi üzere fetvâsını verir(30).

Yine bir gün Ebû Ubeyd b. Harbûye'nin huzurunda çeşitli mes'eleler müzâkere edilirken Tahâvî, bir mes'eleye cevap vermişti. İbn Harbûye: "Bu İmam Ebû Hanîfe'nin kavli değil mi"? deyince Tahâvî, "ben Ebû Hanîfe'nin vekili miyim ki, onu söyleyeyim", demişti(31).

Zaten bütün mezhep imamlarının ortak görüşüdür ki, delilini bilmeyenin bir kavli hikâye ederek fetva vermesi doğru bulunmamıştır. İmam-ı A'zam Ebu Hanîfe: "Nereden söylediğimizi-hükmümüzün delil ve kaynağını— tetkik edip bilmeden bizim re'yimizle fetva vermek hiçbir kimse için helâl değildir(32)", derken, hattâ, "Bu benim re'yimdir, elde edebildiğim re'ylerin en iyisidir. Bundan daha iyisini bulan olursa onu kabul ederiz", kavli meşhur iken(33), İmam Mâlik: Kendi imamını taklid yüzünden sahabe kavlini terkeden kimseye tevbe teklif ederim, diyerek çok ağır bir ifade kullanırken, "Kitap ve sünnete uyan her sözümü alın, onlara uymayan bütün sözlerimi terkedin", tavsiyesinde bulunurken, İmam Şafiî, "Sahih hâdîs bulunca benim mezhebim odur", buyurken, elbette onların müctehid talebeleri ve o asırda yetişenler, ictihadda serbest davranacaklardı(34).

Yine bu asırda yetişen müntesip müctehidlerden olup zaman zaman mezhep imamlarına da muhalefetten çekinmeyenler vardı. Evet mutlak ictihat kapısı kapanmamış olmakla beraber, bu asırdan itibaren —ekseriyeti göz önüne alırsak— mutlak ictihad azalmış, önce mezhepte ictihat ve tahriç, daha sonra da tercih ve temyiz ictihadına doğru düşüş olmuştur(35).

---

(28) a.g. esr., s. 255.
(29) aynı esr., s. 259-260.
(30) Hayrettin Karaman, **İslâm Hukûkunda İctihâd** s. 191.
(31) İbn Hacer, **Lîsânu'l-Mîzân** I/280.
(32) a.g.e 1/280.
(33) H. Karaman, **İslâm Hukûku Tarihi**, s. 93.
(34) H. Karaman, **İslâm Hukûku Tarihi**, s. 94.
(35) H. Karaman, **İslâm Hukûkunda İctihâd**, s. 192 v.d.

FIKIH VE İCTİHADDA YERİ

Ebû Ca'fer et-Tahâvî, fakih-müctehidleri sınıflandıran bütün kaynaklara göre, mutlak mânâda bir müctehid'dir. Fakat bu sınıflandırmada Tahâvî'nin yeri neresidir? Evet şimdi bunu araştırmak istiyoruz.

Hanefî'ler, arasında bulunan İbn Kemal Fukaha'yı yedi tabakaya ayırmış, daha sonrakiler de bu tasnifi olduğu gibi kitaplarına dercetmişlerdir. Taşköprî-zâde ,İbn Âbidin Luknevî bu sınıflandırmayı olduğu gibi verirler(36).

İbn Kemal'in tasnifi göyledir:

1 — **Dinde Müctehid'ler** : (el-Müctehid fi'ş-Şer'i)

Dört mezhep imamının içinde bulundukları bu tabaka fakîhleri, usûl ve fürû'da kimseyi taklîd etmezler. Kendi usüllerine göre dinin ana kaynaklarından fer'î hükümleri çıkarırlar.

2 — **Mezhebde Müctehid olanlar** (el-Müctehid fi'l-Mezheb):

İmameyn gibi fıkıhçıların dahil olduğu bu tabaka umumiyetle, usul'de imamlarına tabi olmakla beraber, füru'da istiklâl sahibidirler. Füru'da kendi imamlarına muhalefet edebilirler.

3 — **Mes'elede Müctehid olanlar** (el- Müctehid fil-Mesâil):

Usul ve füru'da mezhep imamlarına muhalefet edemez olarak gösterilen bu tabaka içerisinde, Hassâf (v. 261/875), Tahâvî (v. 321/933), Kerhî (340/951), Halvanî (456/1064), Serahsî (500/1106), Pezdevî (482/1089), Kadîhan (593/1197) sayılmaktadır. Mezhep imamlarının ictihad etmedikleri mes'eleleri onların usûlüne göre ictihad ederek hükme bağlarlar.

4 — **Tahrîc Âshâbı** (el-Muharricûn, Ashâbu't-Tahrîc):

Ebû Bekri'r-Razî el-Cessâs'ın örnek olarak verildiği bu tabakadakiler, ictihad ehliyetine haiz değildirler, denilmektedir(37). Birden fazla ihtimal taşıyan sözlerden birini tercîh ederler, tahrîç yaparlar. İmamların sözlerini nas yerine koymaları en büyük özelliklerindendir.

5 — **Tercih Ashâbı** (Ashabu't-Tercîh):

Tek mezhebe ait, aynı mes'ele ile ilgili birkaç görüşten birini diğeri üzerine tercih edenlerdir. Kudurî (428/1037), Mergınânî, 593/1197) bu sınıfa örnek gösterilmektedir.

6 — **Temyiz Asâbı** (Ashabu't-Temyiz):

Kuvvetli, zayıf, zâhir ve nâdir rivâyetleri birbirinden ayıran mukallidler tabakasıdır. Muteber Mütûn-i Erbaa müellifleri bu kısımdandır.

7 — **Tam mukallidler** (el-Mukallidûne'l-Mahz):

Bunlar yukarıdan beri sayılan tabakalara giremiyen, bulduklarını ve gördükerini alan ve nakledenlerdir.

Şafi"lere göre de fukahanın taksimi vardır ve farklıdır. Şafii'ler Müctehid-i Mutlak'ı Mustakil Müctehid,

---

(36) **Tabakatu'l-Fukahâ**, Mukaddime (Musul 1961), İbn Abdin **Resmu'l-Müftî** s. 11, (Mecmuatu'r-Resâil içinde I/11-13), Ebû Zehrâ **Ebû Hanife**, 414-419, **Luknevî**, s. 6-7. Hayrettin Karaman, **İslâmın Işığında Günün Meseleleri**, I/421 v.d.

(37) Karaman, aynı esr., s. 422.

ve Müntesip müctehid adlarıyla ikiye, Müctehid-i mukayyedi ise Müctehid fil-Mezhep ve Muctehid fi'l-Fetva adlarıyla ikiye ayırarak umumiyetle müctehidleri dört tabakaya ayırmış olmaktadırlar(38).

Hanefî'lerce kabul görüp genellikle nakledilen yukarıda verdiğimiz sınıflandırmaya itiraz edenler olmuştur. Zira başka tasnifler de vardır. Bu tasnif iki noktada tenkid edilmektedir.

1) İlk üç tabakadan sonrakileri ayrı ayrı kabul etmek mümkün değildi. Zira bunlar mukallidlerdir. Hepsi tek sınıf altında mütalâa edilmelidir. Tabakalarda örnek gösterilen zatlar isabetli bir şekilde yerlerine oturtulmamışlardır.

Meselâ Şihabüddîn el-Mercânî (v. 1306/1889), bir eserinde, bu hususu çok kuvvetli bir şekilde tenkid etmiş, Kevserî bile buna işaret etmek zorunda kalmıştır(39). Mercânî **Nazûrêtu'l-Hak** adlı eserinde, bu tenkide uzun yer vermiş ve özellikle Cessâs, Tahâvî ve Kudurî, Selcî Hassaf. Kerhî ve Saymeri'nin mütalâa edildikleri sınıflara itiraz ederek buna örnekler göstermiştir(40). "Hassaf, Tahâvî ve Kerhî ne usulda ne de furü'da üstadları Ebû Hanife'ye muhalefete muktedir değillerdir, denilmekte ise de bu doğru değildir, zira yaptıkları muhalefetler o kadar çoktur ki, bunları saymak bile zordur, demektedir(41).

Bu durumda Tahâvî'nin ictihaddaki yeri hakkında şöyle denilmiştir:

Luknevî'nin eserini tashîh ve ta'liklerle basımını temin eden Seyyid Muhammed Bedreddîn Ebû Fıras'a göre Tahâvî, Ebû Yusuf ve İmam Muhammed'in bulunduğu tabakada bir müctehiddir, yani **Müctehid fi'l-Mezheb**'dir. Şâfiîlerin tasnifinde ise bu, Müctehid-i Mutlak sınıfındandır.

Genç yaşta mezhep değiştirmesi, yaşadığı devirde, büyük âlimlerin bulunduğu bir zamanda, bunu açıktan ilânı ve Mısır'da yerli fakihlerden meşhûr hanefî olan ilk kişinin kendi oluşu, eserlerinde Füru'da İmam Ebû Hanife ve İmameyn'e muhalefetlerinin bulunuşu ,zaman zaman da aralarındaki ihtilâflara değinerek bunlardan birini kendince daha uygun buluşu ve buna da sık sık temas etmesi, eserlerinde kendisinin kullandığı ıstılahlar, Tahâvî'nin müctehid olduğuna delâlet etmektedir.

Burada Tahâvî'nin mezhep değiştirmesine de temas etmek istiyoruz:

Tahâvî'nin Hanefî Mezhebini Kabûlü:

Tahâvînin Şafii mezhebinden Hanefî mezhebine geçişi, hicrî 260-261 yıllarına rastlar ki, yaşı henüz 21-22 civarındadır. Mezhep değiştirmesinde en büyük rolü, Tolunoğlu devrinde Mısır'ın haracı için görevlendirilen Ebû Eyyûb (Ahmed b. Muhammed b. Şuca') ile Mısır'a gelen Ebû Ca'fer b. Ebî Imrân oynamıştır(42). Bu fakih Mısır'a hicrî 260'da gelmişti.

Kadı Bekkâr'ın kuvvetli şahsiyeti, ilmi ve zühdü, kısa zamanda halk tarafından sevilip sayılması, Müzenî'nin sık sık hanefî kitaplarına bakması ve bu kitaplardan da Tahavî'nin bol bol istifade etmiş olması, İbn Ebî İm-

(38) Seyyid Bey, **Usûlü Fıkıh, Medhal** cüz I, s. 249, İst. 1333.
(39) Kevserî, **Hüsnü't-Tekazî**, s. 83-94.. Mısır 1948.
(40) a.g.e., s. 92-93.
(41) aynı esr. s. 89.
(42) Hatîbu Bağdâdî, **Tarihu Bağdat**, 5/142.

ran'ın da Tahavî üzerindeki tesirini, hanefî mezhebine geçiş sebepleri olarak saymak mümkündür.

Mezhep değiştirmek normaldir, bunu ilk icra eden Tahâvî'de değildir. Tarih, mezhep değiştirenlerin örnekleriyle doludur. Zira bu asırda bir mezhebden diğer mezhebe geçiş gayet normaldi. Mısır'da İmam Mâlik'in tabi'leri çokken —ki; bunların bir çoğu Tahâvî'nin üstadları arasındadır—, Şâfiiyi tercih eden, hattâ hepsini terkederek müstakil hareket edenler de vardı. Hattâ hayatında üç-dört defa mezhep değiştirerek meşhur olanlar olmuştur. İmam Suyutî bunlardan önemlilerini —halen yazma halinde bulunan— **Cezilu'l-Mevâhib** adlı eserinde sayar.

Tahâvî'nin Fıkhî Özellikleri:

Tahâvî, mütekaddimîn âlimlerinin son halkasındandır. Eserlerinde ya ittiba yapar-yani müctehidlerin verdiği hükümlerin delillerini inceledikten sonra bunlardan birisini benimser-, veya ictihad yapar. **el-Muhtasar** adlı eserinde bu, öncelikle görünür. Bu kitap, hanefî mezhebinde ilk yazılmış muhtasar olarak kabul edildiği gibi, Mercanî'ye göre de ilk yazılan muteber dört metinden biridir(43).

Bu eserinde hanefî imamlarının İmam-ı Âzam Ebû Hanîfe ve İmameyn'in görüşlerini delillerini vermeden zikreder, genellikle kendisinin hangi tarafa ittiba ettiğini gösterir. Ayrıca füru'da hepsine muhalefet ettiği konular olmuştur.

Serhu Maanil'Âsâr adlı eseri de, müelliflerin verdikleri bilgiye göre-ki, El-Kuraşî, Ali'yyu'l —Karî ve Luknevî buna işaret ederler—, ilk yazdığı eseridir. Furû-i fıkıhtır. Eser fıkıh babalarına göre tanzim edilmiş, Hanefî imamlarının, Sahabe ve Tâbiin fukahasının görüşlerini isim vererek açıkladığı halde, başka mezhep mensuplarının görüşlerini isim vermeden zikreder, ihtilâfları hallederek kendi mezhebini üstün çıkarır. Zatın bu kitap birden fazla mezhebin fıkhını içine aldığı halde kendi mezhebinin isabetini göstererek o yolda tercih yapar, en büyük özelliği de delilleri —nasları— zikretmesidir. Nâsih - mensuh durumlarını bildirir, tercîh sebeplerini gösterir.

İhtilâfu'l-Fukaha'sında ise apayrı bir metod takip eder. Bunda ise İmam Ebû Hanîfe, İmameyn ve o devirde yaşamış Kûfe menşe'li müctehidlerin görüşlerine yer verir. İhtilâfları bildirir. Mecbur kaldığı zaman nasları gösterir. Genellikle delilleri serdetmez. Zaten Hilâf ve İhtilâf kitapları mezhepler arasındaki görüş farklarını, sebeplerini örneklerini ve delillerini kendine özgü metodlarla incelerler. İzmirli İsmail Hakk'nın bildirdiğine göre, Tahavî ve Taberî'nin kitapları bu bakımdan ayrı bir özellik taşımaktadırlar.

Noterlik, vesikaları yazma ve dosyalama âdâbi konusunda yazmış olduğu **Kitabu's-Surût** ile **Kitabu'l-Mahadır ve's-Sicillât** adlı eserleri de, Tahâvî'nin bu sahada memuriyetleri ve uygulama alanları bulduğu için önemlidir. Taşköprîzâde ve Katip Çelebî bu ilimlerle ilgili malûmat verirken değerli âlimlerin başında mutlaka Tahavi'yi saymaktadırlar(44).

---

(43) bkz. **Husnü't-Tekâzî** s. 94 (Dipnot)

(44) **Keşfu'z-Zunûn**, 2/2146, **Miftahu's-Saâde**, I/272, 2/600.